

В. К. Дрогальчук, Л. В. Мазур

Закарпатська область

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ – область у південно-західній частині України, у межах Українських Карпат (див. також [Закарпаття](#)). Утвор. у складі УРСР 22 січня 1946. Спочатку вона складалася з 13-ти округ, які 1953 були перетворені на р-ни. У різні часи тер. З. о. мала назви Карпатська Русь, Угорська Русь, Подкарпатська Русь, Карпатська Україна, Закарпатська Україна, входила у сферу впливу могут. східнослов'ян. держави – Київ. Русі, перебувала у межах кордонів Угорщини, Австрії, Австро-Угорщини, Чехо-Словаччини. Площа 12,8 тис. км² (2,1 % тер. України). Насел. 1254,6 тис. осіб (2001, складає 100,7 % до 1989): українців – 80,5 %, угорців – 12,1 %, румунів – 2,6 %, росіян – 2,5 %, циган – 1,1 %, словаків – 0,5 %, німців – 0,3 %. Загалом на тер. області проживають представники понад 100 національностей і народностей. Закарпаття серед регіонів України за чисельністю населення знаходиться на 19 м. (2,6 %). Значне його збільшення спостерігалось у 1950–60-х рр., коли природ. приріст становив у середньому 13,6 тис. осіб. 1995 тут вперше зафіксовано зменшення чисельності насел. Лише 2008 народжуваність в області знову почала перевищувати смертність, у 2-му півріччі 2009 різниця складала 7 %. Переважна більшість закарпатців проживає у сільс. місцевості (62,9 %), 5-та частина – у 192-х насел. пунктах, які мають статус гірських. Густота 98,02 осіб на 1 км². Адм. центр – *Ужгород* (115 568 осіб). У складі області – 5 міст обл. (*Ужгород*; [Берегове](#), 26 050 осіб; *Мукачеве*, 81 637; *Хуст*, 28 559; *Чоп*, 8870) та 6 рай. ([Виноградів](#), 25 383; [Іршава](#), 9512; *Перечин*, 7020; *Рахів*, 14 969; *Свалява*, 16 983; *Тячів*, 9519) значення, 13 р-нів (найбільший в області та Україні – *Тячівський*, 171 850, найменший в області – [Воловецький](#), 25 336), 19 смт, 579 сільс. насел. пунктів. Протягом 1998–2008 надано статус сільс. насел. пунктів 8-ми смт (*Колочава*, *Майдан Міжгір. р-ну*, *Довге*, *Ільниця Іршав. р-ну*, *Тур'ї Ремети Перечин. р-ну*, *Поляна Сваляв. р-ну*, *Нижні Ворота Воловец. р-ну* та *Богдан Рахів. р-ну*), утвор. 31 сільс. раду та відновлено раніше об'єднаних або ліквідованих 9 сільс. поселень. На тер. компакт. проживання угорців (*Берегів.*, *Виноградів.*, *Мукачів. та Ужгород. р-ни*) повернуто істор. назви 38-ми селам, проведено

також уточнення назв 80-ти сільс. поселень. Статус істор. насел. місць мають Ужгород, Берегове, Виноградів, Іршава, Мукачеве, Перечин, Рахів, Свалява, Тячів, Хуст, смт [Буштинне](#), [Великий Березний](#), [Вилок](#), [Воловець](#), [Королеве](#), [Міжгір'я](#), [Солотвине](#), [Тересва](#) і [Чинадійове](#). В Ужгороді – ген. консульства Угор. Респ. і Словац. Респ.

На Пн. З. о. межує з Львів. обл., на Пн. Сх. і Сх. – з Івано-Фр. обл., на Пд. проходить держ. кордон з Румунією (205,4 км), на Пд. Зх. – з Угорщиною (130 км), на Зх. – зі Словаччиною (98,5 км), на Пн. Зх. – з Польщею (33,4 км). Міжнар. автомобіл. пункти переходу: Ужгород, Малий Березний, Тиса, Лужанка, Вилок, Солотвине; автомобіл. пункти спрощеного переходу: Дзвінкове, Косине; міжнар. залізничні пункти переходу: Страж, Павлове, пасажир. ст. Чоп, Дружба, Саловка, Ділове; міжнар. повітряний пункт переходу – аеропорт Ужгород (пропускна здатність 1500 пасажирів на добу); міжнар. автомобіл. і залізнич. пункт переходу – Дякове; залізнич. і пішохід. пункт спрощеного переходу – Тересва; міжнар. пішохід. пункт переходу – Сельменці; пішохід. пункт спрощеного переходу – Хижа. Протяжність З. о. з Пн. на Пд. 80 км, з Зх. на Сх. – 184 км. Крайні точки: Пн. – $22^{\circ} 35' \text{ сх. д. та } 49^{\circ} 05' \text{ пн. ш.}$ (с. Стужиця Великоберезнян. р-ну, хребет Сх. Бескиди), Пд. – $24^{\circ} 18' \text{ сх. д. та } 47^{\circ} 53' \text{ пн. ш.}$ (Довгорун. мрамур. копальня, за 6 км від с. Ділове Рахів. р-ну), Зх. – $22^{\circ} 09' \text{ сх. д. та } 48^{\circ} 27' \text{ пн. ш.}$ (за 1,5 км від с. Соломонове Ужгород. р-ну), Сх. – $24^{\circ} 37' \text{ сх. д. та } 48^{\circ} 04' \text{ пн. ш.}$ (г. Чорна Гора, за 12 км від с. Луг Рахів. р-ну). На тер. З. о. побл. с. Ділове Рахів. р-ну – геогр. центр Європи, побл. г. Кук у Сваляв. р-ні – геогр. центр Закарпаття.

У геоструктур. відношенні область знаходиться у межах пд.-зх. частини покривно-складчастої споруди Укр. Карпат і Закарп. прогину. Бл. 80 % її тер. займають гірські хребти (втягнуті з Пн. Зх. на Пд. Сх.), міжгірні улоговини і долини. Карпати переважно виповнені складно дислокованою осадоч. товщею флішу крейдово-палеоген. віку, Закарп. прогин – неоген. моласами. На їх межі у зоні глибин. Закарп. розлому ефузивні й інтрузивні породи складають Вулканіч. хребет. У долинах Тиси та Латориці – суціл. покрив з піщано-галеч. відкладів, у гірській частині – переважно малопотужні елювіал.-делювіал. утворення і алювіал. відклади терас. У пн. і пн.-сх. частині З. о. – Вододіл. хребет з г. Пікуй, Ужоц. і Верец. перевалами, на Пд. від нього – Полонин. хребет, розчленований на полонини Боржава, Красна, Полонина-Руна, хребет Свидовець, східніше – хребет Черногора з найвищою вершиною України – г. Говерла (2061 м над р. м.), Рахівські гори. Горґанами з г. Сивуля та Вишків. і Яблуниц. перевалами проходить межа з Івано-Фр. обл. На Пд. Полонин. хребет відділений від Вулканіч. хребта Березне-Ліпшан. долиною (Перечин., Сваляв. і Кушниц. улоговини). На Пд. Зх. З. о. – Закарп. низовина (102–120 м над р. м.) з незнач. похилом від гір до р. Тиса. У краї виявлено понад 360 родовищ і джерел цілющих природ. мінерал. вод. Тут розвідано понад 150 родовищ 30-ти видів корис. копалин. Енергет. ресурсами область забезпечена недостатньо. Є невеликі поклади бурого вугілля (Горбків., Ільниц., Ужгород. родовища), значні запаси термал. підзем. вод (побл. Ужгорода) та кам'яної солі (Солотвин. родовище), здійснюється також видобуток туфів, доломітів,

перлітів, мінерал. фарб, бентоніт. глин, кольор. мармуризм. вапняків (Великокам'янец., Довгорун., Прибуйське родовища), бариту, цеолітів, різноманіт. рудних корис. копалин: ртуті, алунітів, поліметал. руд (Біган., Берегів. родовища). На тер. області протікає 9429 річок і потоків (152 річки мають довж. понад 10 км кожна). Майже всі вони беруть початок у горах і протікають з Пн. Сх. на Пд. Зх. Річки належать до бас. Тиси (притока Дунаю), протяжність якої у межах області 240 км. Вона формується від злиття Білої і Чорної Тис: Тересва, Тересля, Ріка, Боржава (впадають у Тису на тер. З. о.), Латориця, Уж з притокою Тур'я. Пересічна густота річк. сітки 1,7 км/км², змінюється від 1,3 км/км² на рівнині до 2,0 км/км² у горах. Живлення дощове (40 %), снігове та ґрунтове. В області – 137 озер, в основному загат. і льодовик. походження. Найбільше з них – Синевир (включене до переліку «Сім чудес України»). Водні ресурси використовують для водопостачання, отримання електроенергії, гідромеліорації, рекреації, у рибному госп-ві. Клімат помірно континентальний. Тер. З. о. належить до 2-х агрокліматич. р-нів – Карпатського з вертикал. кліматич. зональністю та Закарпатського вологого теплого з м'якою зимою. На низовині (зима коротка та м'яка) пересічна температура січня –2–3 °С, липня – +19–21 °С, у середньогір. частині (зима тривала холодна, літо коротке) – відпо-відно –5–9 °С (іноді –30 °С) та +9–13 °С. У горах спостерігається зниження температури з висотою. Період з т-рою +10 °С становить 170–200 днів. Річна кількість опадів від 642 мм (Берегове) до 1411 мм (Усть-Чорна). У горах сніг лежить бл. 110 днів, на рівнині – 50 днів. У гірській частині відбуваються землетруси, сніг. лавини, у пд.-зх. р-нах – понад 40 днів на рік сильні зливи з грозами. Бувають катастрофічні паводки та селі. Діють метеостанції в Ужгороді, Береговому, Великому Березному, Міжгір'ї, Нижніх Воротах, Нижньому Студеному, Рахові, Хусті. Ґрунти буроземні кислі та дерново-буроземні (58 %), буроземно-підзолисті (10 %), лучно-буроземні, дернові опідзолені (12 %), дерново-підзолисті та лучні. Ліси, які є найбільшим багатством краю, займають понад 50 % тер., вони різноманітні за пород. складом, залежно від вертикал. поясності. На Закарп. низовині поширені грабово-дубові та дубові ліси, у передгір'ях і горах до вис. 700 м над р. м. – дубові, до вис. 1300 м над р. м. – букові, до вис. 1500–1550 м над р. м. – ялинові з домішками бука, ялиці, кедрової сосни. Довершують ландшафт субальпій. та альпій. луки – полонини, виповнені заростями гірської сосни, зеленівільховими та ялівцевими чагарниками, чорницевиими пустищами, мохово-лишайник. і гірсько-лучними угрупованнями. 18 % тер. З. о. займають лучні угіддя. Вегетац. період на низовині триває до 230, у передгір'ях – 210–230, у горах – 90–210 днів. У фауні – понад 70 видів ссавців, 280 – птахів, 10 – плазунів, 16 – земноводних, 60 – риб. Трапляються карпатський олень, кіт лісовий, снігова полівка, карпатська білка, альпійська бурозубка, великий підковоніс, гостровуха нічниця, триколірна нічниця, руда вечірниця, козуля, темний тхір, дятел сірий, сокіл-балобан, чубатий жайворонок, карпатський глухар, середньоєвропейський рябчик, трипалий дятел, альпійська горіхівка, альпійський тритон і карпатський тритон, плямиста саламандра, лісовий полоз, гадюка, з риб – струмкова форель, харіус, дунайський лосось, угорська мінога, товстолобик та білий амур. У З. о. –

[Карпатський біосферний заповідник](#) (його екосистеми віднесені до найцінніших на Землі та від 1993 входять до міжнар. мережі біосфер. резерватів ЮНЕСКО, є одним з найбільших наук. і екол.-освіт. центрів регіону; серед відокремлених масивів – Чорногірський, Марамороський, Свидовецький, Кузійський, Угольсько-Широколужанський, «Долина нарцисів»), нац. природні парки *Синевир* і *Ужанський* (складова частина єдиного у світі тристорон. польс.-словац.-укр. Міжнар. біосфер. заповідника «Східні Карпати»), заказники [Брадульський](#) (ландшафт.), *Росішний*, [Діброва](#) (обидва – лісові), *Чорна гора*, *Юлівська гора*, [Гладинський](#), [Горгани](#) і *Тавпіширка*, [Кедринський](#), [Керничний](#), *Странзул*, *Задня*, [Кедрин](#) (усі – ботан.), *Річанський*, *Тур'є Полянський*, [Великодобронський](#), *Потік Оса* (усі – заг.-зоол.), *Соколові скелі* (орнітол.), [Апшинецький](#) (гідрол.), [Зачарована долина](#) (геол.), пам'ятки природи [Високий камінь](#) (комплексна), *Тепла яма*, [Довгий потік](#), [Великий Яворець та Обнога](#), [Атак](#) (усі – ботан.), [Голятин](#) (ліс.), *Чорне багно* (гідрол.), [Ботанічний сад Ужгородського університету](#), [«Карпати» санаторію парк](#) пам'ятка садово-парк. мистецтва, нац. природ. парк [«Зачарований край»](#) (усі – заг.-держ. значення), 1 ландшафт., 10 ліс., 19 ботан., 1 зоол., 1 орнітол., 5 іхтіол., 4 гідрол. заказники, 2 ліс., 7 ботан. заповід. урочищ, 40 ботан., 1 зоол., 25 гідрол., 37 геол. пам'яток природи, 2 дендрол. парки, 21 парк пам'ятка садово-парк. мистецтва місц. значення.

Госп.-пром. комплекс 3. о. характеризується аграрно-індустр. спеціалізацією. Один із найважливіших пріоритетів її розвитку – транскордонне співробітництво та прикордонна інфраструктура. Область співпрацює в екон. сфері з прикордон. регіонами сусід. країн, зокрема підписано угоди з двома румун., двома словац. і однією угор. областями. Вона посідає одне з перших місць в Україні за часткою вкладених на кожного її жит. інвестицій. Серед гол. галузей промисловості – лісова, деревообробна та лісохімічна. Розвинуті харч. і маш.-буд. Лісопром. підприємства розташ. в усіх р-нах області (лісозаготівля переважно здійснюється на Сх.) та спеціалізуються на виготовленні пиломатеріалів, меблів, мебл. заготовок, клеєної і струганної фанери, деревоструж. плит. Найбільші – у Сваляві, Хусті, Рахові, Ужгороді, Тересві, Мукачевому, Береговому. Серед лісохім. продукції (Свалява, Перечин, смт Великий Бичків Рахів. р-ну) – оцтова кислота, деревне вугілля, формалін, розчинники, карбамідні смоли тощо. Харч. галузь представлена підприємствами з перероблення м'яса (Ужгород, Виноградів, Хуст, Берегове, Мукачеве), молока (Ужгород, Мукачеве, Рахів, Виноградів, Берегове, Хуст), виробництва вина (підприємства «Леанка», «Бобовище», «Котнар», «Айсберг», «Скілур»), коньяку (орендне підприємство «Ужгородський коньячний завод»), плодоконсерв. (Тячів, Тересва, Великий Березний, Виноградів, Мукачеве) і олійно-жир. продукції, безалкогол. напоїв, розливу мінерал. вод, легка – з виготовлення швей. і трикотаж. виробів, білизни, пальт, курток, костюмів, взуття (Берегове, Виноградів, Іршава, Перечин, Тячів, Чоп; ЗАТ «Ужгородська швейна фабрика», ВАТ «Мрія» Мукачівська трикотажна фабрика»), капелюхів (ТОВ «Хустська фабрика фетрових головних уборів»), штуч. хутра (ВАТ «Хутро», смт Ясіня

Рахів. р-ну), маш.-буд. – приладів, металорізал. верстатів, пресів, турбоустановок, арматури, абразивів. В Ужгороді, Мукачевому, Береговому, Хусті, Рахові, Сваляві працюють підприємства з виробництва цегли, черепиці, залізобетон. конструкцій і деталей. В області представлені світ. лідери електрон. промисловості та сфери виробництва комплектуючих до автомобілів, лиж, мебл. і легкої промисловості. Упродовж січня–липня 2009 у 3. о. виготовлено 11 314 т фрукт. і овочевих соків, нектарів, 5456 т консерв. овочів, фруктів, горіхів і грибів, 8034 т хлібобулоч. виробів, 176 т ковбас. виробів, 2047 т кондитер. виробів з цукру, шоколаду та ін. харч. продуктів з вмістом какао, 1250 тис. дал вина, 7400 тис. дал газованих натурал. мінерал. вод, 592 тис. м2 тканин, 625,8 тис. шт. постіл. білизни, 913,8 тис. шт. брюків і бриджив, 2597,5 тис. шт. спід. і верх. трикотажу, 35,7 тис. пар взуття, 4224 т м'яких засобів, 5,6 млн шт. кераміч. невогнетрив. цегли, 39 128 шт. неелектрич. побут. приладів, 37 042 шт. електродвигунів і генераторів змін. струму, універсал. електродвигунів, 1178 шт. легк. автомобілів, 431,4 тис. шт. меблів. У січні–червні 2009 заготовлено 351,5 тис. м3 ліквід. деревини, з них 141,8 тис. м3 круглих лісоматеріалів, 58,8 тис. м3 деревини для технол. потреб, 123,8 тис. м3 дрів для опалення. Розвинуті гончарне виробництво та художня кераміка (Іршава, Хуст), різьблення на дереві (Рахів, Ясіня), килимарство (гуцул. ліжники; Рахів, Ясіня), художнє вишивання (Ясіня, Рахів, с. Білин Рахів. р-ну), лозоплетіння (с. Іза Хуст. р-ну). Осн. позиції експорту: текстиль та текстил. вироби (24,3 %), мех. і електротех. устаткування (23,7 %), деревина та вироби з неї (19,8 %), іграшки та спортінвентар (6,6 %), меблі (6,2 %), прилади (5,8 %); імпорту: мех. і електротех. устаткування (35,8 %), текстиль та допоміжні матеріали у вигляді давальниц. сировини для швей. промисловості (20,3 %), засоби транспорту (14,1 %), пластмаси та каучук (7,4 %), продукція хім. промисловості (4,1 %).

3. о. має досить розвинену транспортну систему. Заг. протяжність автомобіл. шляхів становить понад 3,5 тис. км. Щільність 268 км на 1 тис. км2. Осн. обл. магістралі: Ужгород–Мукачеве–Хуст–Тячів–Рахів–Івано-Франківськ, Мукачеве–Свалява–Стрий, Ужгород–Перечин–Свалява, Перечин–Великий Березний–Ужок. Через 3. о. проходить міжнар. автомагістраль Київ–Чоп, міжнар. транспорт. коридор № 5 (Критський) за маршрутом Лісабон–Трієст–Любляна–Будапешт–Київ–Волгоград, який сполучає західно- і східно-європ. автомобіл., залізничні та річк. нац. мережі з метою інтерконтинентал. забезпечення транзит. вантаж. перевезень у напрямку Європа–Азія. Залізничні колії на тер. області мають протяжність 1476 км, з них 785 – головні. Через залізничні вузли Чоп, Мукачеве, Батьове, Ужгород проходять осн. внутр. залізничні лінії Чоп–Ужгород–Ужок–Львів, Чоп–Солотвине, здійснюється залізничне сполучення з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та трьома виходами через Карпат. перевал зі Львовом, Києвом, Харковом, Чернівцями, Сімферополем. На тер. області прокладені траси нафтопроводу «Дружба», газопроводів «Союз», «Братерство», Уренгой–Помари–Ужгород. У січні–липні 2009 у 3. о. залізнич. і автомобіл. транспортом перевезено 2182,7 тис. т вантажів

та 39 663,1 тис. пасажирів.

С. госп-во області спеціалізується на скотарстві м'ясо-молоч. напряму, свинарстві, птахівництві, бджолярстві (карпат. порода), вівчарстві, овочівництві, садівництві та виноградарстві. На низовині переважають орні землі, у гірській місцевості – сіножаті й пасовища. У 3. о. – 183 с.-г. підприємства (14 – держ., 21 – приватне, 130 – с.-г. т-в, 5 – с.-г. кооперативів, 13 – підсоб. с.-г. госп-в), 1480 селян. фермер. госп-в. Пл. с.-г. угідь 454 тис. га, з них 200,6 тис. га під орними землями. Тут вирощують пшеницю, кукурудзу на зерно та силос, багаторічні трави, люпин, картоплю, яблука, груші, сливи, черешні. Станом на 1 серпня 2009 у 3. о. було 174,8 тис. голів великої рогатої худоби (119 тис. голів корів; до відповід. дати поперед. року – 99,9 %), 909,9 тис. голів свиней (106,2 %), 142,8 тис. голів овець та кіз (106,1 %), 4668,8 тис. голів птиці (106,7 %). 2009 під зерн. і зерн.-бобовими культурами перебувало 85,8 тис. га (2008 – 87,3 тис. га), під соняшником – 1,9 тис. га (1,6 тис. га), під картоплею – 36,1 тис. га (35,5 тис. га), під овочами відкритого ґрунту – 13 тис. га (12,9 тис. га), під корм. культурами – 54,7 тис. га (53,8 тис. га). У січні–липні 2009 вироблено 34,7 тис. т м'яса всіх видів у живій вазі (до відповід. періоду поперед. року – 104,5 %), 242 тис. т молока (98,2 %), 207,9 млн шт. яєць (106,1 %), 2008 вирощено 3164 тис. ц зерн. і зерн.-бобових культур (у вазі після доробки), 18,8 тис. ц насіння соняшнику (у вазі після доробки), 5756,7 тис. ц картоплі, 2358,3 тис. ц овочів, 837,7 тис. ц плодів і ягід, виловлено риби та видобуто ін. водних живих ресурсів 442,8 т.

У 3. о. – 6 ВНЗів III–IV (держ. форми власності – *Ужгородський національний університет*, [Закарпатський державний університет](#), [Закарпатський художній інститут](#), *Мукачівський державний університет*, приват. – Закарп. угор. інститут ім. Ф. Ракоці II, Карпат. університет ім. А. Волошина) та 11 – I–II (держ. – Ужгород. комерц. технікум, Закарп. маш.-буд. технікум, Закарп. базовий мед. коледж, комунальні – Берегів. мед. коледж, Міжгір. мед. коледж, *Ужгородське державне музичне училище ім. Д. Задора*, *Ужгородський коледж культури і мистецтв*, приват. – Довжан. вищий екон. коледж «Бакалавр» ім. В. Якуба, Закарп. коледж упр. та бізнесу «Ерудит», Мукачів. кооп. фінанс.-комерц. технікум, Хуст. тех. коледж ТСОУ) рівнів акредитації (бл. 28 тис. студентів), 20 профес.-тех. навч. закладів (9,3 тис. учнів), 18 міжшкіл. навч.-вироб. комбінатів, 710 заг.-осв. шкіл (164 346 учнів; 13 г-зій, 8 ліцеїв, 36 навч.-вихов. комплексів, 9 спец. шкіл-інтернатів), 528 дошкіл. закладів. На базі Ужгород. муз. училища ім. Д. Задора діє Ужгород. заоч. факультет Донец. муз. академії, на базі Ужгород. коледжу культури й мистецтв – заоч. факультет Київ. університету культури і мистецтв. Для задоволення потреб нац. меншин створ. мережу освіт. і культурно-мист. закладів. У 66-ти заг.-осв. навч. закладах здійснюється навч. угор., 12 – румун., 2 – рос., 31 – укр. і угор., 2 – укр., рос. і румун., 4 – укр. і рос., 1 – укр. і словац. мовами, у 70-ти дитсадках проводиться виховання угор., 1 – рос., 19 – ін. мовами. Функціонують 5 ліцеїв приват. форми власності з угор. мовою навч. В Ужгород. університеті на філол. факультеті є відділ. рос., нім., словац. і румун. філології, на істор. факультеті –

каф. історії Угорщини і європ. інтеграції, діють гуманітарно-природн. факультет з угор. мовою навч. фахових дисциплін (від 2008), Гунґарології Центр (від 1988); у Мукачів. університеті, Ужгород. училищі культури, Берегів. мед. училищі, Мукачів. аграр. коледжі відкрито групи з угор. мовою викладання; у Закарп. угор. інституті ім. Ф. Ракоці II навч. процес здійснюється виключно угор. мовою. Серед провід. наук. установ краю – [Електронної фізики Інститут НАНУ](#), [Закарпатський інститут агропромислового виробництва УААН](#), [Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАНУ](#). У 3. о. наук. дослідж. й розроблення виконують 148 канд. і 28 д-рів наук. Система охорони здоров'я представлена широкою мережею обл., міських і рай. лікарень, діагност. центрів, спеціаліз. клінік і амбулаторій, станцій і відділ. швидкої допомоги (610 лікув.-профілакт. закладів, 4377 лікарів і 10 359 серед. мед. працівників). Кваліфік. мед. допомогу насел. 3. о. надають обл. клінічна лікарня, обл. дит. лікарня, обл. територ. мед. об'єдн. «Фтизіатрія», обл. кардіол. диспансер, обл. клініч. онкол. диспансер, обл. інфекц. лікарня, обл. центр нейрохірургії і неврології, у сільс. насел. пунктах – 291 фельдшер.-акушер. пункт, 270 підрозділів заг. практики сімей. медицини.

Мережа санаторно-курорт. і турист.-рекреац. закладів нараховує 113 суб'єктів, зокрема 17 – санаторіїв, 19 – санаторіїв-профілакторіїв, 72 – турист. бази, бази відпочинку, лікув.-оздоровчі комплекси, 5 – пансіонатів. Є 40 готелів (мотелів); 5 екскурс. бюро та 59 ін. суб'єктів підприємств. діяльності, які надають турист. послуги. Найвідвідуваніші санаторії: «Сонячне Закарпаття», «Поляна», «Квітка Полонини» у Сваляв. р-ні, «Карпати», «Синяк» у Мукачів. р-ні, «Шаян» у Хуст. р-ні, «Гірська Тиса» у Рахів. р-ні, «Верховина» у Міжгір. р-ні. Для лікування алергол. неспецифіч. захворювань дихал. системи, зокрема бронхіал. астми, використовують мікроклімат соляних шахт Солотвиного. Нині знач. розвитку набуває екол. і сільс. туризм у гірських р-нах, зокрема Рахівському. Розроблено екол. маршрут «Чорногірськими пралісами на Говерлу».

Культ.-осв. послуги надають [Закарпатський обласний український музично-драматичний театр](#), [Закарпатський обласний театр ляльок «Бавка»](#), [Закарпатська обласна філармонія \(Закарпатський народний хор Заслужений академічний, камер. хор «Кантус»; усі – Ужгород\)](#), [Закарпатський обласний російський драматичний театр](#) (Мукачеве), [Берегівський угорський національний театр ім. Д. Ійєша](#), [Закарпатський краєзнавчий музей](#), [Закарпатський музей народної архітектури та побуту](#), [Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая](#), [Мукачівський історичний музей](#), [Хустський краєзнавчий музей](#), [Виноградівський історичний музей](#), [Свалявський історичний музей](#), [Затисянський краєзнавчий музей](#), [Коцки А. Меморіальний будинок-музей](#), [Манайла Ф. Меморіальний будинок-музей](#), музеї Берегівщини, «Сріберна земля» (с. Грушове Тячів. р-ну), «Лемківська садиба» (с. Зарічеве Перечин. р-ну), ткацтва (с. Великі Береги Берегів. р-ну), історії солекопалень (Солотвине), [Екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах Музей](#) (Рахів), кузня-музей «Гамора» (с. Лисичеве Іршав. р-ну). У Закарпатті – 496

б-к, зокрема [Закарпатська державна обласна універсальна наукова бібліотека](#), [Закарпатська обласна наукова медична бібліотека](#), Закарп. обл. бібліотека для дітей та юнацтва, 19 спеціаліз. дит. б-к, 112 б-к, які обслуговують нац. групи області у місцях їхнього компакт. проживання; 466 клубів і Будинків культури (430 – у сільс. місцевості), 63 початк. спеціаліз. мист. навч. заклади (12 424 учні, 1581 викладач), з них 11 – дит. муз. шкіл, 50 – дит. шкіл мистецтв, 1 – дит. художня школа, 1 – хор. школа. При б-ках З. о. діє понад 259 аматор. об'єдн. Самобутність культури Закарпаття – у збережених звичаях і традиціях русинів-українців, які етнічно поділяються на гуцулів, лемків, бойків. Кожна етнічна група має свої мелодію коломийки, техніку вишивання, обряди (див. також [Закарпатський говір](#)). У З. о. набули широкої популярності свята і фестивалі угор., румун., словац., євр., русин., ромської, нім. культур, дні добросусідства на словац., румун., угор. кордонах, фольклорно-етногр. фестиваль «На Синевир трембіти кличуть», «Гуцульська бринза», «Гуцульська ріка», фестиваль етніч. театрів «Етно-Діа-Сфера», Міжнар. фестиваль театрів для дітей «Інтерлялька», Міжнар. фестиваль сучас. духов. музики, конкурси юних піаністів ім. А. Затіна та «Срібний дзвін», Міжнар. конкурс дит. творчості «Природа очима дітей», Міжнар. фестиваль телевіз. радіопрограм для нац. меншин «Мій рідний край», Всеукр. пісен. фестиваль ім. М. Машкіна, обл. конкурс словац. нар. пісні «Золотий соловей», обл. свята проводів тваринників на полонину (Рахів., Тячів., Міжгір. р-ни), фестивалі різдвяних бетлегем. та колядниц. колективів «Закарпатський вертеп», фольклорно-етногр. свято весни «Мерцішор» (с. Біла Церква Рахів. р-ну), свято лісоруба (Рахів., Тячів., Міжгір., Іршав. р-ни), «Перечинщина – край талантів», «Селиська співанка», «Веселка над Тисою» (Хуст. р-н), «На Гаморі гуслі грають» (с. Лисичеве Іршав. р-ну), «Зимові візерунки» (Воловец. р-н), «Візерунки Ужанської долини» (Великобerezнян. р-н), «Колочавське відлуння Терезької долини» (с. Колочава Міжгір. р-ну), виноградні, яблуневі, ситцеві бали тощо. Відомими за межами області стали нар. аматор. ансамбль пісні і танцю «Лісоруб» смт Великий Бичків (худож. кер. – В. Пекарюк, балетмейстер – М. Герман), засл. самодіял. ансамбль танцю України «Юність Закарпаття» (худож. кер. – нар. арт. України *М. Сусліков*), зразк. дит. ансамбль нар. танцю «Джерельця Карпат» (худож. кер. і постановник танців – М. Сачко), зразк. дит. ансамбль танцю «Веселка» (кер. і постановник танців – Л. Петрецька) Закарп. обл. Будинку культури профспілок, нар. вокал.-хореогр. ансамбль «Словенка» дит. школи мистецтв с. Середнє Ужгород. р-ну (худож. кер. – С. Симочко, балетмейстер – О. Хижун), нар. самодіял. фольклор. хореогр. ансамбль угор. танцю Будинку культури с. Дерцен Мукачів. р-ну (худож. кер. і балетмейстер – О. Савіна), нар. самодіял. шоу-балет «Сучасник», нар. цирк. колектив «Дружба» (худож. кер. – Р. Лаутнер) Мукачів. міського Будинку культури, нар. самодіял. хор ім. М. Чайковського Сваляв. рай. Будинку культури (худож. кер. – засл. діяч мистецтв України *Ф. Турянин*), зразк. хор хлопчиків та юнаків Мукачів. держ. хор. школи (худож. кер. – засл. діяч мистецтв України [В. Волонтир](#)), зразк. дит. фольклор. колектив «Дзвіночки Карпат» Ужгород. дит. школи мистецтв, нар. чол. вокал. ансамбль «Голоси Карпат» Воловец. рай. Будинку культури (худож. кер. – В. Шако),

нар. фольклорно-етногр. ансамбль «Ужгород» Ужгород. міського Будинку культури (худож. кер. – В. Шостак), нар. самодіял. театр ім. В. Майданного Хуст. рай. Будинку культури (худож. кер., режисер-постановник – С. Гержик), нар. самодіял. оркестр гуцул. нар. інструментів Рахів. рай. Будинку культури (худож. кер. – П. Ерстенюк), нар. самодіял. фольклор. ансамбль «Іршава» Іршав. рай. Будинку культури (худож. кер. – Н. Мельник-Гудь), нар. самодіял. естрадно-фольклор. колектив «Швалбах» (худож. кер. – В. Цанько), нар. ансамбль нар. пісні «Розмарія», нар. кіностудія «Едельвейс».

На тер. З. о. під охороною держави перебуває 496 пам'яток археології, 1273 – історії, 48 – мистецтва. Осн. архіт. пам'ятки: Ужгород. (11 ст.), Мукачів. (11 ст.), Невиц. (Ужгород. р-н, 13–17 ст.), Середнян. (Ужгород. р-н, 12–18 ст.), Чинадіїв. (15 ст.), Бронец. (Іршав. р-н, 13–14 ст.), Квасів. (12–16 ст.), Боржав. (с. Варієве Берегів. р-ну, 11–17 ст.), Королев. (12–17 ст.), Виноградів. (11–16 ст.), Хуст. (11–18 ст.), Вишків. (13–14 ст.) замки, Горян. церква-ротонда св. Миколая (13 ст.), Хрестовоздвижен. кафедрал. собор (1646, обидві – Ужгород), палац «Білий будинок» (Мукачеве, 15–18 ст.), готич. костел (Берегове, 15 ст.).

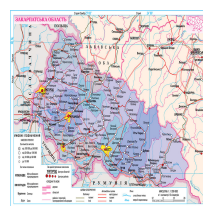
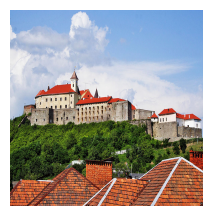
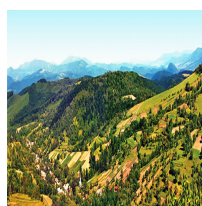
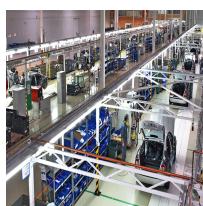
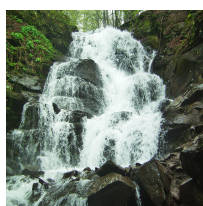
У З. о. – 26 стадіонів, 11 плавал. басейнів, 325 спорт. залів. У 33-х ДЮСШ займаються 19,2 тис. дітей. Працюють школа вищої спорт. майстерності та центр олімп. підготовки з зимових видів спорту, спорт.-реабілітац. роботу проводить обл. центр спорту інвалідів «Інваспорт», відділ. якого відкрито в 5-ти містах області. Активно діють обл. і Ужгород. міський центри фіз. здоров'я насел. «Спорт для всіх». У області до системат. занять фіз. культурою і спортом залучено понад 126 тис. осіб. У вищих лігах нац. чемпіонатів З. о. представляють гандбол. жін. команда «Карпати», чол. волейбол. команда «Закарпаття», у прем'єр-лізі чемпіонату України з футболу виступає команда «Закарпаття» (усі – Ужгород). Щороку в Ужгороді проводиться міжнар. Ужгород. марафон, 1990 в обл. центрі пройшли 19-ті Всесвітні дит. [Олімпійські ігри](#), 1992 на ужгород. стадіоні «Авангард» відбувся 1-й офіц. матч збірної України з футболу зі збірною Угорщини. Реліг. громади: 578 – УПЦ МП, 392 – УГКЦ, 87 – РКЦ, 30 – УПЦ КП, 117 – закарп. реформат. церкви, 68 – євангел. християн-баптистів, 63 – свідків Єгови, 52 – адвентистів сьомого дня, 47 – християн віри євангельської. Є 29 монастирів УПЦ МП, 1 монастир УПЦ КП. У З. о. виходить 56 газет (разовий наклад 433,7 тис. прим.), зокрема [«Закарпатська правда»](#) та «Новини Закарпаття», 19 журналів (річний наклад 85,5 тис. прим.). 2008 у З. о. видано 270 книг заг. накладом 163,8 тис. прим., середньодобове телемовлення складало 20,6 год., радіомовлення – 12,3 год. Найпотужніший видавн.-полігр. комплекс області – ВАТ [«Закарпаття»](#).

Рельєф, геогр. розташування, ліси, мінерал. води, помірно континентал. клімат, багатовік. традиції та самобутня культура багатонац. насел. краю у комплексі створюють унікал. рекреац. і соц. потенціал, на основі якого існує та має перспективу розвитку санітарно-оздоров. комплекс світ. рівня.

З 3. о. пов'язані життя і діяльність визнач. постатей 17–19 ст. – письменника, громад.-культур. діяча, публіциста, фольклориста О. Духновича, етнографа, історика, фольклориста Я. Головацького, правознавця М. Балудянського, історика-славіста, етнографа Ю. Венеліна, мовознавця, поета, історика, філософа А. Коцки, фізика-природознавця, фахівця у галузі с. господарства, правознавця В. Кукольника, мовознавця, фольклориста, культ.-осв. діяча М. Лучкая, мовознавця І. Фогараші, публіциста і просвітителя А. Бачинського, філософа та поета В. Довговича, угор. поетів І. Дьєндежі та Шандора Петефі, угор. літератур. критика та мислителя Я. Ердеї, художників Ф. Видри та Й. Змія-Миклушика, угор. живописця М. Мункачі; Героїв України – президента Карпат. України, громад.-політ., культур. і церк. діяча [А. Волошина](#) та композитора, нар. арт. УРСР, дійс. чл. АМУ, голови НСКУ *Є. Станковича*; академік НАНУ – біолога [Ю. Глеби](#), економіста *Ю. Туниці*, біофізика та фізіолога *М. Шуби*, чл.-кор. НАНУ – хіміка [Ю. Керчі](#), астрофізика [Р. Костика](#), літературознавця *О. Мишанича*, економіста *В. Мікловди*, мовознавця *В. Німчука*, хіміка *В. Пехньо*, біолога *А. Сибірного*, математика *В. Фущича*, дійс. чл. НТШ – правознавця, економіста, політолога *В. Шандора*, історика Церкви, громад. діяча [В. Гаджеґи](#), економіста, соціолога, громад. діяча *О. Мицюка*, мовознавця, діалектолога *І. Панькевича*, іноз. чл. НАНУ, дійс. чл. НТШ, політолога *В. Маркуся*, іноз. чл. НАНУ, літературознавця *І. Фізера*, академік Нім. АН у Берліні, нім. історика-славіста [Е. Вінтера](#), академік АН Угорщини, угор. історика, фольклориста [А. Годинки](#), літературознавця, мовознавця, 1-го ректора Ужгород. університету [С. Добоша](#), мовознавця, видавця [І. Гарайди](#); громад. і політ. діячів [О. Бадана](#), [Е. Бачинського](#), [А. Бескида](#), [І. Григи](#), [К. Грабара](#), [Ю. Гаджеґи](#), [П. Гебея](#), [А. Добрянського](#), [Г.-І. Жатковича](#), [Д. Климпуша](#), [С. Клочурака](#), [М. Колодзінського](#), [І. Кондратовича](#), [І. Локоти](#), *Ф. Ревая*, *Ю. Ревая*, *А. Штефана*; письменників [Марка Бараболі](#) (І. Рознійчук), [Миколаї Божук](#) (В. Штефуца), [Ю. Боршош-Кум'ятського](#), [Д. Вакарова](#), [В. Гренджі-Донського](#), [Л. Дем'яна](#), [В. Діянича](#), [Ю.-К. Жатковича](#), [Й. Жупана](#), [І. Ірлявського](#), [Ю. Керекеша](#), [В. Ковача](#), [Ф. Кривіна](#), [Д. Креміня](#), [В. Ладижця](#), [П. Лінтура](#), *О. Маркуша*, *С. Панька*, *А. Патруса-Карпатського*, *В. Пачовського*, *Марійки Підгірянки* (М. Домбровська), *В. Поліщука*, *Ф. Потушняка*, *П. Скунця*, *М. Томчанія*, *П. Угляренка*, *П. Цибульського*, *С. Черкасенка*, *І. Чендея*; нар. художника СРСР [Й. Бокшая](#), нар. художників УРСР – [А. Кашшая](#), [А. Коцки](#), *Ф. Манайла*, *В. Микити*, *В. Свида*, нар. художників України – [А. Бокотея](#), [В. Габди](#), [Ю. Герца](#), *З. Мічки*, *В. Приходька*, *В. Скакандія*, *І. Шутєва*, засл. художника УРСР *З. Шолтеса*, засл. художників України – [Т. Данилича](#), [І. Ілька](#), *Н. Пономаренко*, *В. Свалявчика*, *С. Шолтеса*, засл. майстра нар. творчості України *В. Сідака*, одного з організаторів і 1-го голови Закарп. організації НСХУ [А. Ерделі](#); братів театр. діячів *Є. та Ю.-А. Шерегіїв*, угор. композитора, піаніста, фольклориста [Б. Бартока](#), цирк. артиста та важкоатлета *І. Фірцака*, нар. арт. СРСР, співачки (лірико-драм. сопрано) *Г. Циполи*, нар. арт. УРСР – актора, режисера [Я. Геляса](#), режисера [О. Короля](#), хор. диригента [М. Кречка](#), співака (баритон) *І. Поповича*, нар. арт. України – балетмейстера [К. Балог](#), актрис [Л. Білак](#), *Л. Пирогової*, актора, режисера *А. Філіппова*, засл. арт. УРСР – актора, режисера [Ю. Горулі](#), актора [В. Куниці](#), актриси *М.*

Пільцер, засл. арт. України – акторів Л. Аркадьєвої, В. Столярова, В. Фурдя, засл. діячів мистецтв УРСР – піаніста, диригента, композитора [Д. Задора](#), режисера, актора [Г. Ігнатовича](#), композиторів М. Машкіна, І. Мартона; спортсменів [Й. Беци](#), В. Раца, С. Решка, Й. Саба, В. Турянчика (футбол), [Н. Гецько-Лобової](#), Н. Митрюк ([гандбол](#)), [В. Думи](#) (велоспорт-шосе), [С. Кравчука](#) (фрістайл), В. Станковича, В. Титової (фехтування). Щорічно вручають обл. премії у галузі літ-ри ім. Ф. Потушняка, муз. і виконав. мистецтва ім. Д. Задора, театр. мистецтва ім. Є. та Ю.-А. Шерегіїв, образотвор. і декор.-ужитк. мистецтва ім. Й. Бокшая та А. Ерделі.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Кондратович І. М. Історія Подкарпатської Русі для народу. Уж., 1924;
2. Діброва О. Т. Закарпатська область. К., 1967;
3. Геренчук К. І. Природа Українських Карпат. Л., 1968;
4. Подорож у казку. Уж., 1970;
5. Островський Т. Образотворче мистецтво Закарпаття. К., 1974;
6. Геренчук К. І. та ін. Природа [Закарпатської області](#). Л., 1981;
7. Природні багатства Закарпаття. Уж., 1987;
8. Шандор В. Закарпаття: Істор.-правний нарис від IX ст. до 1920. Нью-Йорк, 1992;
9. Нариси історії Закарпаття: В 2 т. Уж., 1993. Т. 1;
10. 1995. Т. 2;
11. Магочій П.-Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). Уж., 1994;
12. Мудра Ю. І. Наш край – наша історія. Уж., 1994;
13. Шандор Ф., Федака С. Обличчя Ужгорода. Уж., 1996;
14. V. Shandor. Carpatho-Ukraine in the Twentieth Century: A Political and Legal History. Cambridge, 1997;
15. Болдижар М. Краю мій рідний. Уж., 1998.

Бібліографічний опис:

Закарпатська область / В. К. Дрогальчук, Л. В. Мазур // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-14610>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).